

УДК 351.824.1(477)

Тронь Олександр Якович

аспірант кафедри управління національним господарством
та економічної політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СФЕРИ ВИКОРИСТАННЯ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

***Анотація.** Розкрито стан розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів в Україні, виокремлено та схарактеризовано основні проблемні питання в цій сфері, проаналізовано причини їх виникнення. Установлено основні чинники, що ускладнюють процеси розвитку сфери, та запропоновано шляхи мінімізації їх впливу на підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів України.*

***Ключові слова:** паливно-енергетичні ресурси, державне регулювання, економічні та соціальні чинники, розвиток сфери, валовий внутрішній продукт, енергоємність.*

Тронь А.Я. Современное состояние сферы использования топливно-энергетических ресурсов Украины

***Аннотация.** Раскрыто состояние развития сферы использования топливно-энергетических ресурсов в Украине, выделено и охарактеризовано основные проблемные вопросы в данной сфере и проанализировано причины их возникновения. Определены основные факторы, которые усложняют процессы развития сферы и предложено пути минимизации их влияния на повышение эффективности использования топливно-энергетических ресурсов Украины.*

***Ключевые слова:** топливно-энергетические ресурсы, государственное регулирование, экономические и социальные факторы, развитие сферы, валовой внутренний продукт, энергоёмкость.*

Tron A.Y. Contemporary development status of Ukraine's fuel and energy resources utilization

***Annotation.** The development status of Ukraine's fuel and energy resources utilization was disclosed, basic problems in the sphere were sorted out and described as well as analyzed their reasons. The main factors which complicate development of the sphere were identified and the ways of reducing their (factors) impact on increasing of Ukraine's fuel and energy resources utilization efficiency were proposed.*

***Key words:** fuel and energy resources, state regulation, economic and social factors, development of the sphere, Gross Domestic Product, energy capacity.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для України проблема забезпеченості паливно-енергетичними ресурсами є однією з найактуальніших, оскільки країна є залежною від імпорту природного газу, ядерного палива та нафти, що спричиняє неабиякі труднощі як для розвитку

відповідних галузей та сфер економічної діяльності, так і для розвитку економіки країни в цілому.

Варто відзначити, що структура економіки України значною мірою відрізняється від структури економік європейських країн, у більшості яких переважає наукоємне виробництво, а не енергоємне і низькотехнологічне, як у нашій країні [10]. Крім того, відсутність реальних реформ, недосконалість законодавчої бази, застаріла система державного регулювання сфери використання паливно-енергетичних ресурсів і неефективне використання палива та енергії призвели до критичного рівня залежності економіки України від зарубіжних поставок природного газу, що перевищують 50% від потреби; значної енергоємності валового внутрішнього продукту країни (ЕВВП), який у 2,1 – 3,7 разу перевищує ЕВВП розвинених країн світу; втрат теплової енергії та води в умовах їх транспортування мережами, що сягають 23 та 27% відповідно (при тому що в країнах Європейського Союзу такі втрати сягають 1,5-5%); втрат теплової енергії в житлових будинках в умовах їх експлуатації, що складають від 40 до 60%.

Тому актуальним на сьогодні залишається питання розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів з урахуванням досвіду європейських країн, а також підвищення ефективності використання палива та енергії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у вирішення проблем і теоретичне розроблення концептуальних засад і механізмів розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Теоретичне підґрунтя склали наукові праці таких авторів, як В. Бараннік [1], Д. Прейгер [4], П. Єщенко [7], Д. Стігліц [12] та інші українські й зарубіжні вчені.

Ступінь розробленості означеної проблематики, водночас, є недостатньо опрацьованим, оскільки немає єдності серед науковців у

підходах до класифікації пріоритетів розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів. Так, Д. Прейгер визначає напрямок державної політики розвитку в означеній сфері за мірою впливу на результуючий показник, визначивши такі сфери впливу: структурна, технічна, політико-економічна, соціально-культурна, управлінська [4]. О. Мартенс класифікує механізми розвитку сфери за такими напрямками: установлення ефективної ринкової структури, зацікавлення споживачів в ефективному використанні палива та енергії, розвиток та підтримка інституційно-організаційної основи, гарантування стабільних правил гри тощо [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У той же час сфера використання паливно-енергетичних ресурсів в Україні функціонує досить неефективно, оскільки, крім іншого, комплекс інструментів, за допомогою яких держава здійснює свої регуляторні повноваження, зберігся ще з часів Радянського Союзу. Це стало основною причиною марнотратного використання суб'єктами господарювання та населенням палива та енергії, що своєю чергою призвело до загострення проблем в економіці України, подолання яких стало одним із надскладних і водночас важливих завдань держави. Крім того, постійне зволікання на державному рівні з удосконаленням державної політики в цій сфері спричиняє стійке збільшення втрат паливно-енергетичних ресурсів в умовах виробництва продукції та наданні послуг, що своєю чергою позначається на їх якості та доступності.

У працях багатьох учених розкриваються різні підходи та механізми вдосконалення державної політики у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів, утім питання марнотратного використання палива та енергії не розглядається в контексті неефективності чинної державної політики, а якщо й розглядається, то побіжно – у контексті інших питань.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є визначення напрямків удосконалення функціонування сфери використання паливно-

енергетичних ресурсів України з урахуванням наявного стану справ. Для досягнення цієї мети нами поставлено такі завдання: розкрити сутність проблематики, установити причини їх виникнення та проаналізувати можливість проведення системних і дієвих реформ у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, нині світові запаси викопних ресурсів зменшуються, а потреба в їх споживанні зростає. Україна є залежною країною від імпорту природного газу, ядерного палива та нафти, що спричиняє неабиякі труднощі як для розвитку відповідних галузей та сфер економічної діяльності, так і для розвитку економіки країни в цілому.

Це своєю чергою призводить до постійного збільшення собівартості виробництва продукції, що створює підґрунтя для різкого підвищення цін і тарифів. У ринкових умовах такий стан справ в економіці країни може призвести до виникнення реальних загроз енергетичній безпеці держави, а саме до підвищення соціальної напруженості в суспільстві; призупинення інвестування; кризи платежів; дальшого збільшення енергоємності вироблення продукції; продовження стрімкого зростання цін і тарифів [5].

Розвиток сфери використання паливно-енергетичних ресурсів багато в чому залежить від оперативності та ефективності вирішення державою наявних проблемних питань у цій сфері. Основними проблемами є: недосконалість чинного законодавства, корумпованість і монополізація сфери, неефективне використання палива та енергії, застаріла система державного регулювання [3].

Головним документом, у якому закладено суперечності щодо розвитку сфери використання паливно-енергетичних ресурсів, є Енергетична стратегія України на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 145-р. Відповідно до Стратегії передбачається до 2030 року збільшення обсягу виробництва валового внутрішнього продукту майже в 3 рази, а споживання первинних енергоресурсів – лише на 47,5%. З них споживання природного газу

зменшиться на 36%; електроенергії збільшиться у 2,2 разу; нафти для внутрішніх потреб збільшиться на третину; вугільної продукції збільшиться майже вдвічі [2].

Досягнення зазначених показників має забезпечити зниження енергоємності валового внутрішнього продукту з 0,5 кг у.п./грн. 2005 року до 0,24 кг у.п./грн. 2030 року.

Водночас при обрахунку зазначених показників не було взято до уваги такі зовнішні та внутрішні чинники впливу на сферу використання паливно-енергетичних ресурсів:

– наприкінці другого тисячоліття 60% загального споживання первинної енергії забезпечувалося в країні за рахунок внутрішніх ресурсів [8]. На сьогодні структура загального споживання енергії не відповідає ресурсному потенціалу України;

– динаміка кінцевого споживання енергії перебуває під впливом тих же чинників, що й показники загального постачання енергії, та не характеризується яскраво вираженими стійкими тенденціями;

– незважаючи на те що показники енергоємності валового внутрішнього продукту стрімко зменшувалися впродовж 2002-2008 років близько на 3,5-1,5% на рік, на сьогодні вони залишаються на значно вищому рівні порівняно з країнами – членами Європейського Союзу. У той же час динаміка їх зменшення впродовж 2012-2014 роках практично призупинилася;

– продовжують діяти застарілі, ще радянські механізми державного регулювання (пряме бюджетне фінансування, установлення податкових і митних пільг, надання державних гарантій під кредитні лінії, установлення спеціальних тарифів тощо). Такі механізми державного регулювання не сприяють сталому розвитку сфери та уповільнюють проведення ефективних реформ;

– продовжується неефективне використання палива та енергії як на рівні суб'єктів господарювання, так і на рівні населення;

– недостатньо ефективно проводиться імплементація законодавства до вимог директив Європейського Союзу тощо.

Досвід розвитку незалежної України свідчить про те, що розв'язання зазначених проблем за допомогою лише ринкових механізмів неможливе, оскільки питання має організаційний характер і потребує державного регулювання, а отже вимагає законодавчого вдосконалення відносин, що виникають у процесі діяльності в сфері використання паливно-енергетичних ресурсів [10]. При цьому чинна система державного регулювання в цій сфері має бути адаптована до аналогічних систем країн Європейського Союзу, оскільки Україною проголошено стратегічну євроінтеграційну спрямованість дальшого розвитку.

У той же час держава продовжує встановлювати відповідні вимоги до суб'єктів ринку шляхом наявного, ще радянського інструментарію державного регулювання. Зазначений інструментарій притаманний плановій економіці і за часи незалежності України довів свою неефективність та невідповідність реаліям ринкових умов господарювання.

Оскільки державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює відповідні вимоги до суб'єктів ринку, то в контексті ринкових перетворень воно має відігравати роль арбітра у відносинах між державою та згаданими суб'єктами.

Нині для України важливим чинником є визначення та обґрунтування меж втручання держави в перебіг господарських процесів. В економічній теорії обґрунтовано п'ять можливих форм побудови відносин держави з суб'єктами ринку, а саме: держава є єдиним гравцем на ринку; держава, доповнена ринковими регуляторами; держава, що коригується ринковими механізмами; лише ринкове регулювання; ринок, доповнений державним регулюванням [9].

На сьогодні у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів України відзначається комбінація другої та третьої форм, хоча для ринкової

економіки найбільш прийнятною формою відносин є четверта форма. Однак, ураховуючи специфіку функціонування та розвитку цієї сфери в Україні, доцільно було б тимчасово задіяти п'яту форму побудови відносин держави з суб'єктами ринку – як перехідну на час проведення системних реформ, зокрема й удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази в означеній сфері.

Результати аналізу стану сфери використання паливно-енергетичних ресурсів України і положень Енергетичної стратегії України на період до 2030 року дозволили визначити шляхи вирішення наведених проблемних питань у цій сфері, до яких насамперед слід віднести:

- удосконалення чинного законодавства шляхом імплементації європейських директив та переходу до європейських стандартів;
- демонополізацію сфери зі створенням конкурентного середовища;
- удосконалення механізмів державного регулювання;
- здійснення широкомасштабної популяризації серед суб'єктів господарювання та населення питань ефективного використання палива та енергії;
- створення дієвого інвестиційно-інноваційного середовища з метою проведення ефективних і системних реформ.

Одним з основних елементів, що дозволить посилити мотивацію, сприяти залученню інвестицій до сфери використання паливно-енергетичних ресурсів, має стати механізм державно-приватного партнерства. Це є принципово нова модель роботи, що дозволить державі, уникаючи безпосереднього втручання в господарську діяльність підприємств, за допомогою важелів надання державної підтримки створити стимули для здійснення технічної та технологічної модернізації виробництва і створення ринкових механізмів господарювання.

Практична реалізація механізму державно-приватного партнерства має передбачати укладення двосторонніх угод між державою та підприємствами,

якими встановлюється надання державної підтримки в обмін на їх конкретні зобов'язання [11]. Зобов'язання підприємств можуть бути такими:

- направлення фіксованого відсотку від прибутку на технічну та технологічну модернізацію основних фондів;
- зменшення енергоємності вироблення одиниці продукції, робіт і послуг та приведення їх до показників провідних країн світу в терміни, визначені двосторонньою угодою;
- запровадження обов'язково енергетичного менеджменту;
- мінімізація втрат і технологічних витрат енергоресурсів під час вироблення продукції та приведення їх показників до показників провідних країн світу;
- перехід до використання європейських стандартів тощо.

У разі невиконання зобов'язань отримана ними підтримка у грошовому виразі має бути повернута до державного бюджету.

Широке впровадження механізму державно-приватного партнерства може стати дієвим напрямком проведення реформ у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів та, як наслідок, ефективним стимулом розвитку економіки нашої країни.

Водночас пріоритетними напрямками розвитку зазначеної сфери мають бути такі:

- запровадження ефективних економічних відносин між державою і суб'єктами ринку;
- забезпечення права споживачів на отримання товарів і послуг стандартизованої якості та за економічно обґрунтованими цінами;
- збалансування інтересів держави й суб'єктів ринку;
- сприяння конкуренції у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів із метою забезпечення їх ефективного використання.

Такі підходи стануть запорукою якісного функціонування сфери використання паливно-енергетичних ресурсів і дадуть можливість

запровадити нові й удосконалити чинні державні механізми, що встановлюватимуть дієві та прозорі відносини між державою та суб'єктами ринку і будуть спрямовані на докорінне підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.

Висновки з даного дослідження. Отже, встановлено, що основними проблемами у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів є відсутність системних реформ, монопольне становище підприємств, неефективне використання палива й енергії та недосконала система державного регулювання. Виокремлено основні причини виникнення проблем, а саме: відсутність чітко сформованої державної політики в зазначеній сфері, недосконала законодавча база та відсутність дієвого інвестиційно-інноваційного середовища.

Проведення системних реформ у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів у ситуації, що склалася, можливе за умови консолідації зусиль держави, органів місцевого самоврядування та населення, адже зазначена сфера унікальна тим, що для її успішного функціонування однаково необхідні як ініціативи відповідних центральних органів виконавчої влади (передусім ефективно законодавство), так і місцевих влад, які практично його впроваджують на місцях, а також населення, яке є основним споживачем паливно-енергетичних ресурсів.

Перспективи подальших розвідок. У подальшому варте уваги вивчення досвіду європейських країн щодо демонополізації сфери використання паливно-енергетичних ресурсів і можливості його використання в українських реаліях, а також вироблення шляхів удосконалення державної політики в цій сфері з метою забезпечення ефективного використання палива та енергії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бараннік В. О. Енергоефективність економіки держави: стратегічний вимір / Бараннік В. О. // Стратегічна панорама. – 2008. – №1. – С. 37-47.
2. Власюк О. С. Світова фінансово-економічна криза: виклики національній економіці та стратегія подолання / Власюк О. С. // Стратегічна панорама. – 2009. – №1. – С. 24-30.
3. Веселовський А. С. Крок до модернізації. Що дає Україні Меморандум і Брюссельська конференція? / Веселовський А. С. // День. – 2009. – 26 березня (№51).
4. Власюк О. С. Конкурентоспроможність енергетики: стан, проблеми, перспективи / Власюк О. С., Прейгер Д. К. // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 26-35.
5. Громадський моніторинг виконання Плану дій Україна – ЄС // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 2. – С. 11.
6. Ефективність державного управління / [Бажал Ю.К., Кілієвич О.М., Мертенс О.С. та ін.] ; за заг. ред. І.В. Розпугенко. – К.: Вид-во «К. І. С.», 2002. – 420 с.
7. Єщенко П. С. Сучасна економіка / Єщенко П. С. – К.: Вища шк., 2005. – 327 с.
8. Євроюлетень. Інформаційне видання Представництва Європейської Комісії в Україні. – 2009. – № 2.
9. Іваницька О.М. Державне регулювання розвитку фінансової інфраструктури : монографія / О.М. Іваницька. – К : Вид-во НАДУ, 2005. – 276 с.
10. Пашкевич М. О. Переосмислюючи стратегію розвитку. Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010-2011 роки : монографія / М.О. Пашкевич, В.В. Григоровський, В.М. Гавриленко. – К.: ТОВ «Альта – Ком», 2012. – 279 с.
11. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 №1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №25. – С. 195.
12. Стігліц Д. Е. Економіка державного сектора / Д.Е. Стігліц; пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 854 с.

Statement of the problem. Provision of fuel and energy resources is one of Ukraine's topical problems. Ukraine is the country dependent on import of natural gas, nuclear fuel and crude oil which causes severe problems for country's economy development.

Urgency. Ukraine's economy structure is dominated by power-intensive and low-tech production that is why import of natural gas exceeds 50% of countries requirements. At the same time Energy Capacity of Gross Domestic Product (ECGDP) of the country in 2,1-3,7 times exceeds ECGDP of the developed countries. Development of fuel and energy resources utilization sphere as well as increasing of fuel and energy resources utilization efficiency is also main topic of the agenda.

The purpose of the article and our task was to study. The aim of the article is to determine the ways of Ukraine's fuel and energy resources utilization

sphere improving. To achieve the aim the following tasks were set: to disclose the matter of current problems, to determine their reasons and to analyze possibility to provide systematic reforms in the sphere.

Summary. The development of fuel and energy resources utilization sphere depends mainly on responsiveness and effectiveness of state in solving existing problems in the sphere. The main problems are: drawbacks of current legislation, corruption and monopoly in the sphere, inefficient utilization of fuel and energy, old-fashioned system of state regulation.

The experience of country's development indicates that solving of the above mentioned problems by way of using only market tools is impossible because the topic connected with organizational issues and requires state regulation, so that requires legislative improvement of relations in the sphere of fuel and energy resources utilization. In the same time existent system of state regulation in the sphere shall be adapted to the similar systems of European Union because Ukraine declared further strategic orientation towards European integration development.

Results of Ukraine's fuel and energy utilization status analysis made it possible to determine the ways to solve the stated topics, which (ways) consists first of all of improving current legislation by means of European directives implementation and adoption of European standards, de-monopolization of the sphere by increasing the competition, improvement of state regulation mechanisms, establishing active investment and innovation environment.

Such approaches will be the assurance of effective functioning of the sphere and will allow to introduce new and improve current state mechanisms which will establish active and transparent relations between the state and economic players and will be aimed (approaches) at fuel and energy utilization complete effectiveness improvement.

Conclusions and outcomes. The main topics in the fuel and energy resources utilization as per the article are: lack of systemic reforms, monopoly of

the economic players, non-effective fuel and energy resources utilization and imperfect system of state regulation. For the purpose of the sphere steady acceleration it is necessary on state level: to provide well-defines state policy, to improve legislation, to establish active investment and innovation environment, to de-monopolize economic players and foster competition.

Systematic reform implementation in the fuel and energy resources utilization sphere in the current situation is only possible in case of state, municipalities and citizens efforts consolidation.

Implementation of mentioned measures will result in: essential decrease of fuel and energy resources losses, cutting of production costs, establishing of competitive environment, which in turn will foster stable development both in fuel and energy resources utilization sphere and country's economy development en masse.